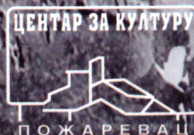

ВЕЛИКИ ПРАСАК

СТО ГОДИНА АТЕНТАТА У САРАЈЕВУ

ЗБОРНИК РАДОВА

ВЕЛИКИ ПРАСАК
СТО ГОДИНА АТЕНТАТА У САРАЈЕВУ

ЗБОРНИК РАДОВА

са научног скупа одржаног 28. јуна 2014. у Центру за културу у
Пожаревцу

Уредник за средњи век
Владета Петровић

Уредник за нови век
Момчило Исић

Пожаревац
2015.

Садржај:

СРЕДЊИ ВЕК	7
Ирена Цвијановић: Норманска Сицилија у делима Идрисија и Ибн Ђубајира, арапских путописаца из XII века.....	9
Др Владета Петровић: Иноплементи и иноверни у Даниловом зборнику.....	29
Др Катарина Митровић: Млетачка република и Зетска митрополија у XV веку.....	37
Др Дејан Јечменица: О СРПСКО-НЕМАЧКИМ ВЕЗАМА У СРЕДЊЕМ ВЕКУ...	55
Др Борис Стојковски: Средњовековни Срем као раскрсница цивилизација- парадигма XII века.....	69
Марко Алексић: Наоружање и војна опрема тешке коњице у време Стефана Душана.....	79
Др Гордан Бојковић: ЈЕДАН РАНИ ПОМЕН ХУСАРА.....	91
Дејан Булић: Неки примери средњовековне импортоване керамике са запада.....	99
НОВИ ВЕК	109
мр Небојша Ђокић, Оливера Думић: В МАХИМАЛ FALL РАТНИ ПЛАНОВИ И СТРАТЕГИЈСКИ РАЗВОЈ АУСТРОУГАРСКЕ ВОЈСКЕ У ЛЕТО 1914. ГОДИНЕ.....	111

Предраг Јашовић, Ђорђе Петковић: ВЕЛИКА МОРАВА КАО АДМИНИСТРАТИВНА ГРАНИЦА У ОКУПИРАНОЈ КРАЉЕВИНИ СРБИЈИ (1916 – 1918), ПРИЛОГ С КАПИЈЕ ПОМОРАВЉА.....	131
Миломир Стевић, Николина Бабић: СРПСКИ МИТРАЉЕЗИ МАКСИМ 7 ММ М.09.....	151
Мр Небојша Ђокић: НАБАВКЕ НАОРУЖАЊА ЗА ПОТРЕБЕ СРПСКЕ ВОЈСКЕ ОД ЈУЛА 1914. ДО НОВЕМБРА 1915. ГОДИНЕ...	165
Игор Ракић: Генерал Војин Максимовић и његова „Критика у ратној историјској науци“.....	193
Нинослав Станојловић: Генерал Вукоман Арачић (1850–1915), цртице за биографију.....	201
Ирена Цвијановић: Француска, нова домовина Срба у годинама избеглиштва од 1916-1918. године.....	209
мр Есад Попара: КУЛТУРНИ РАДНИЦИ ИЗ КРУШЕВАЧКОГ КРАЈА И У РАТУ И У МИРУ.....	217
Mathieu Jestin: LE SECRET DANS LA “ QUESTION D'ORIENT ” À LA FIN DU XIXE SIÈCLE, VU PAR SAINTE MARIE, CONSUL DE FRANCE EN MACÉDOINE.....	233
Dr Peter Overlack: 'WORLD POLICY', COLONIALISM AND THE NAVY IN WILHELMINE GERMANY.....	241
Др Момчило Исић: ЈУГОСЛОВЕНСКА ДЕЛАТНОСТ МИЛОША МОСКОВЉЕВИЋА У РУСИЈИ 1917/18.....	273

Гордана П. Каровић: СТРАДАЊЕ БРОДОВА СРПСКОГ БРОДАРСКОГ ДРУШТВА НА ПОЧЕТКУ ВЕЛИКОГ РАТА.....?	293
проф др Радован Радовановић, Вања М. Узелац: ЛИЧНО ВАТРЕНО НАОРУЖАЊЕ ОФИЦИРА СРПСКЕ И АУСТРОУГАРСКЕ ВОЈСКЕ.....	303
Добрило Аранитовић: ЗЛОЧИНИ АУСТРО-УГАРСКОГ ОКУПАТОРА У МАЧВИ АВГУСТА 1914. ПРЕМА ЗАПИСИМА УЧИТЕЉА МИЛАНА М. ДАЧИЋА.....	319
Прилог: ЖРТВЕ ЗА СЛОБОДУ Прњавор – Мачва.....	326
Доц. др Дејан Р. Дашић: МОРАЛ СРПСКЕ ВОЈСКЕ У ВЕЛИКОМ РАТУ.....	333
Младен М. Вељковић: СПОМЕНИЦИ ПАЛИМ РАТНИЦИМА У РАТОВИМА 1912-1918. ГОДИНЕ У РИБАРСКОЈ РЕЦИ.....	345

Неки примери средњовековне импортоване керамике са запада**

Апстракт: У раду су дати неки примери импортоване керамике са запада на простору данашње Србије. Међу трпезном керамиком у позносредњовековној Србији лепотом се издвајају импортоване посуде изведене у техници мајолике или фајанса, како се још зове. Примерци сведоче докле су допирали путеви средњовековне трговине, а с њима и утицаји шире медитеранске културе.

Кључне речи: мајолика, шпанска керамика, архајска мајолика, протомајолика, Св. Никола – Шумник, Градина – Радаљево, Ваљевска Грачаница, Градина - Себечевска река.

На облике и начине украшавања грнчарије, поред византијског културног утицаја - који је постојао кроз цео период средњег века - на територији српске државе уочавају се утицаји и спорадично импортовани примерци керамике из Средње Европе и Медитерана. До сада су у различитим радовима констатовани налази увезених керамичких посуда средњоевропског културног круга, што је последица директног угарског присуства или угарског посредовања.

Из времена угарске власти (1427 -1521) потиче значајан број угарског керамичког материјала, али већ од краја 14. столећа и времена деспота Стефана Лазаревића, видни су угарски утицаји на поједине елементе керамике домаћих грнчарских радионица.

Примерци керамике угарских радионица пронађени су на подручју Србије и Војводине, односно простору који је у позном средњем веку био јужна граница Угарске. Највише налаза је са терена Београдског града, али налажени су и у Сапаји, Бачу, Земуну, Голупцу, Вишесави, Перлеку код Бечеја, Шапцу...¹.

* dejan.bulic@iib.ac.rs

** Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Етногенеза Срба у средњем веку: Упоредна анализа историјско-културног наслеђа, генетичког материјала и предмета материјалне културе са аспекта аналитичке хемије* (Ев. бр. ИИИ47025).

¹ М. Вајаловић-Нађи-Пешић, *Керамика и средњовековној Србији*, Београд 1981, 131-133 (=Вајаловић-Нађи-Пешић, *Керамика*); В. Бикић *Средњовековна керамика Београда*, Београд 1994, 87-91 (=Бикић *Средњовековна керамика*); Н. Станојев, *Perlek kod Bečeja-srednjovekovno naselje*, *Arheološki pregled* 23 (1982), 127-128; *Стари Град-Шабац*, каталог изложбе, Ваљево-Шабац 2004.

И аустријске грнчарске радионице подсредством Угарске снабдевају наш простор. Аустријски керамички лонци налажени су на утврђеним локалитетима Подунавља, често са утиснутим жигом радионице аустријског подунавља.² У групу угарске техничке керамике, карактеристични су пећњаци различитог облика, од оних неглеђосаних и једноставних до украсних и луксузних, глеђосаних, и рељефно изведених.³

Посредством Угарске стижу и ретки производи из Немачке посведочени тек појединачним налазима,⁴ или лоштички пехари израђиванини на тлу северне Моравске.⁵

Доласком Турака, средњоевропска керамика није сасвим нестала, већ се формама и технолошки прилагођава османском укусу, са широким употребом глазура.⁶

И у каснијим временим керамички производи реформистичког покрета анабаптиста, познати као хабански фајанс стизали су у мањој мери до Србије у 17. и 18. столећу.⁷

И док је грнчарија средњоевропске провенијенције последњих непосредне угарске власти, керамика са Медитерана у првом реду Италије и Шпаније стиже трговачким путевима. Захваљујући трговини који су обављали дубровачки трговци на Балканском полуострву, на тргове у средњовековној Србији стизали су различити луксузни предмети примењене уметности: стакло, метал, оружје, керамика...

Међу трпезном керамиком у позносредњовековној Србији лепотом се издвајају импортоване посуде изведене у техници мајолике или фајанса како се још зове ова врста керамике. Уједно и сам назив мајолика изведен је из имена острва Мајорке. Радионице Иберијског полуострва с продукцијом те керамике започињу већ од 13. столећа, но прави процват догађа се током 14. и 15. столећа, све до почетка 16. када се продукција

---

² Bajalović-Hadžić-Pešić, *Keramika*, 133-136; Бикић, *Средњовековна керамика*, 93-94; 103-108.

³ Детаљније о налазима, датовању и облицима пећњака: Бикић, *Средњовековна керамика*, 109-110.

⁴ Бикић, *Средњовековна керамика*, 94-95.

⁵ До сада су нађени, фрагментарно, једино у оквиру Београдског града из средине или друге половине 15. столећа: Bajalović-Hadžić-Pešić, *Keramika*, 136; Бикић, *Средњовековна керамика*, 94.

⁶ Детаљно о овоме: V. Bikić, *Gradska keramika Beograda (16-17. Vek)*, Beograd 2003, 105-116.

⁷ Пронађена хабанска керамика представља продукцију радионица из Моравске и западне Словачке, тада у границама Мађарске. До сада је откривена на простору Београда (17. и 18. век) и манастиру Милешева, у слојевима 17. столећа: М. Бајаловић-Хаџи-Пешић, *Налази хабанске и постхабанске керамике у Србији*, ГГГ 47-48, Београд 2000-2001, 107-121. На Београдској тврђави, ова керамика се јавља у две етапе аустријске владавине у Београду: 1688-1690. године и од 1717. до 1739. године: V. Bikić, *The Haban Pottery from the Belgrade Fortress: Archaeological contexts, chronology, decorative designs*, *Starinar* 62 (2012) 205-227.

и та врста керамике потпуно нестаје.⁸ На нашем тлу бројни су примерци италијанске мајолике из 16. столећа и каснијих времена и представљају чест инвентар манастирских насеља (Пећка Патријаршија, Давидовица, Милешева, Студеница, Студеница Хвостанска, Сопоћани, Св. Никола у Куршумлији и понекад утврђених градова (Маглич).⁹

Насупрот доста бројним примерцима 16.-17. столећа до сада је откривено релативно мало керамичких посуда италијанске мајолике у средњем веку. Најбројнији примерци средњовековне епохе регистровани су на Приморју у првом реду у старом Бару, Ратцу и Котору.¹⁰

Из Београдског града, са терена утврђеног замка, потиче фрагментовани бокал, украшен урезаним гранчицама палмете и обојен стакленим глазурама жуте и зелене боје.¹¹ Неколико фрагмената италијанске мајолике 15. века нађено је на Новом Брду.¹²

Извесно је да, у оквиру српских утврђених градова и манастирских целина био је знатан број луксузних керамичких продуката најбољих западних радионица. На присуство италијанске мајолике индиректно сведочи локална продукција извођена по угледу на импортоване посуде. Тако су мале цилиндричне посуде са Новог Брда, израђене по угледу на италијанске фармацеутске посуде, или поједини бокали из Сталаћа, којима је изражени изливник на ободу у виду кљуна такође рађем по угледању на италијанску мајолику.¹³

И увожене стаклене посуде из Венеције, свој одраз су нашле на извесним локалним облицима керамике, што се нарочито односи са чаше са украсом од рељефних капи, које су израђиване у радионицама Мурана, по византијским узорима. Налази сличних облика у керамици на нашој територији показују да је угледаље на предмете од стакла почело још у 13-14. столећу (Ђурђеви ступови, Кончулић)...¹⁴

⁸ K. Gusar, *Kasnosrednjovjekovna i novovjekovna glazirana keramika s lokaliteta SV. Križ u Nini*, *Archaeologia Adriatica* 1 (2007) 175-198.

⁹ Bajalović-Hadžić-Pešić, *Keramika*, 137, сл. 174; Е. Пејовић, *Каталог археолошких налаза*, Благо манастира Студенице, Београд 1988, 82, сл. 69 и кат. бр. 105; В. Кораћ, *Студеница Хвостанска*, Београд 1977, 79 и Т. 155/22; М. Роровић, *Maglički zamak*, Београд 2012, 164; Д. Булићи, *Резултати археолошких истраживања манастира Давидовица*, дипломски рад одбрањен на Катедри за средњовековну археологију Филозофског факултета у Београду 2001. године; Е. Зечевић, *Немањине цркве у Топлици у светлу археолошких истраживања*, докторски рад одбрањен на Одељењу за археологију Филозофског факултета у Београду 2014. године.

¹⁰ М. Zagarčanin, *Stari Bar, Keramika venecijanskog doba*, Koper 2004 (=Zagarčanin, *Stari Bar*); М. Križanac, *Keramika iz bunara u crkvi sv. Tripuna u Kotoru*, *Glasnik Odjeljenja Srnogorske akademije nauka i umjetnosti* 16, Podgorica 1997, 153-188.

¹¹ М. Бирташевић, *Средњовековна керамика*, Београд 1970, 26, к.б. 209; Bajalović-Hadžić-Pešić, *Keramika*, 137.

¹² Bajalović-Hadžić-Pešić, *Keramika*, 137. Овој грнчарији, међутим, нисмо успели да ујемо у траг.

¹³ Bajalović-Hadžić-Pešić, *Keramika*, 137.

¹⁴ Bajalović-Hadžić-Pešić, *Keramika*, 137.

Налази шпанке керамике проширију асортиман увезене керамичке робе. Један овакав примерак пронађен је у цркви Св. Николи у Шумнику, недалеко од Рашке у непосредној близини града Брвеника.¹⁵ Археолошка ископавања цркве у Шумнику потврдила су континуирани живот овог култног места кроз 14. и 15. столеће, а суочељавањем других података утврђено је да црква не може бити старија од 14. столећа. Црква је страдала истовремено са страдањем града Брвеника 1455. године.¹⁶

Праву реткост представља импортована хиспаномаварска керамика из цркве у Шумнику, јер до сада овакви налази нису констатовани или нису препознати на тлу Србије. Шпанску мајолику карактеришу посуде украшене кобалтно плавим сликаним украсом и сјајним листером, што је подразумевало након два печења, nanoшење танког слоја сјајног метала (бабра, сребра, злата или платине), а затим и треће печење посуда, како би се добио посебан ефекат бледонаранцастог геометријског одсјаја тзв. листер.

Западно од цркве, изнад нивоа гробних плоча, пронађено је 12 уломака мајолике. Сви примерци припадају здели дебљих, благо конкавних зидова, који се сужавају ка заобљеном ободу. Израђени су од бледоцрвенкасте, добро пречишћене земље. На белу глазирану подлогу на унутрашњој и спољној површини нанесен је украс плавом бојом, у виду псеудокуфијског писма. Унутрашњи руб обода истакнут је дебљом плавом линијом. Иако се листер декорација није сачувала, на појединим комадима, видљиви су жућкасти остаци некадашњег листера (Т.1/1).¹⁷

Керамички предмети с украсним елементима попут арапског дрва живота или исписивање псеудокуфијских слова, овде у декоративној сврси, карактеришу тзв. псеудоарапски стил у украшавању керамичких производа у првој четвртини 15. века, док се калиграфски мотив, провлачио и даље током 15. столећа.¹⁸ Примерак из Шумника садржава битне декоративне одлике споменутог стила, због чега је датован у прву половину 15. столећа. Сличне посуде из Дубровника и Бара датирани су у крај 14. - прва половина 15. столећа.¹⁹ Примарни центри производње листер мајолике, налазили су се у прво време око шпанског града

---

¹⁵ Археолошким истраживањима вршеним током 1986. и 1987. године у оквиру пројекта за конзервацију и рестаурацију грађевине, руководила је Обренија Вукадин, археолог ЗЗСК из Краљева.

¹⁶ Доградња цркве, односно изградња трема са западне стране, догодила се вероватно у време након обнове Пећке патријаршије. Крај 17. столећа и позната ратна дешавања, вероватно су јој донела судбину, каква је задесила и друге цркве овога краја: Д. Булић, *Црква у Шумнику, нови поглед на датовање*, ИЧ 62 (2013) 47-78 (=Булић, *Црква у Шумнику*).

¹⁷ Булић, *Црква у Шумнику*, 57-58.

¹⁸ V. Delonga, *Nalazi hispanomavarske majolike na Bribiru*, *Starohrvatska prosvjeta* 16 (1986) 165-175 (=Delonga, *Nalazi*).

¹⁹ Lj. Kovačić, *Stolna keramika u Dubrovniku, arheološki nalazi 14.-17. st.*, katalog izložbe, *Dubrovnik* 2010, 55, к.б. 36; Zagarčanin, *Stari Bar*, 50, 87, к.б. 221.

Валенсије који је развио низ подцентара на периферији као што су Манисес, Патерна, Мислата, Хатива и Карцер.²⁰ Овај примјерак најпре припада типу Патерна, по мјесту продукције, иако је ова керамика произвођена и у Манисесу.²¹

Други примерак мајолике, али италијанске потиче са Градине у селу Радаљево, између Ариља и Ивањице, непознатог првобитног имена, захваљујући изузетном стратешком положају, контролисала је долину реке Моравице, којом је пролазио важан комуникацијски правац од Ужица до Сјенице и ка долини Ибра. Начин градње бедема, уз употребу сантрача и пронађена керамика указивали су на 14-15. столеће.²²

Уломак архајске мајолике, пронађен је на поду куле, која је имала и функцију кухиње. Истој посуди припада и део ручке, пронађен у сонди 4 (Т.1/2а-26.).²³

Најстарију групу мајолике чини архајска мајолика која се у италијанским радионицама израђивала од 13. до почетка 15. столећа, у оквиру 4 фазе, издвојене на основу налаза керамике из тосканских центара.²⁴ Наши примерци декорисани вегетабилним мотивом у смеђој и зеленој боји припадају стандардној архајској мајолици (*maiolica arhaica*). Глеђ је оскудна код првог примерка, док је гушћа код другог. Овакви бокали пореклом из централног дела Тоскане и Ромање везују се за другу половину 14. века и сам почетак 15. века.²⁵ Аналогија се може пронаћи и у Старом Бару, где је овакав примерак датован у другу половину 14. и почетак 15. столећа.²⁶ Најближе аналогије представљају налази из Краљеве Сутјеске где је датована до друге половине 14. столећа.²⁷

Најмлађи примерак срењевековне мајолике потиче из манастира Грачаница, код села Тубравић, двадесетак километара југозападно од Ваљева. Храм посвећен Св. Архангелу Михаилу смештен је на десној обали реке Сушице, у једном проширењу речног кањона.²⁸

²⁰ G. Ballardini, *La ceramica del levante Spagnolo*, Faenza, XXXVIII, 4-5, 1952, 90-103.

²¹ R. Frankovich, S. Gelichi, *Ceramicha spagniola in Toscananel Bassomedioevo*, Firenze 1984, 303, sl. 3-1/10; Zagarčanin, *Stari Bar*, 50.

²² Д. Булић, *Сондажна истраживања Градине Трешњевица код Ариља*, АП (н. с.) 4 (2006), Београд 2008, 191-193; Д. Булић - Д. Црнчевић, *Средњовековно утврђење на локалитету Градина у Радаљеву код Ивањице*, ИЧ 61 (2012), 67-68 (= Булић - Црнчевић, *Градина у Радаљеву*).

²³ Булић - Црнчевић, *Градина у Радаљеву*, 73-74.

²⁴ S. Nepoti, *La maiolica arhaica nella Valle Padana*, in: *La ceramica nel Mediterraneo occidentale*, Siena-Faenza,

Firenze 1984, 410; Zagarčanin, *Stari Bar*, 46.

²⁵ S. Gelichi, *Ceramica e ceramisti nella Ravenna tradomedievale*, in *Storia di ravena* 3, Venezia 1993, 683-706.

²⁶ Zagarčanin, *Stari Bar*, 60, кат. бр. 9 и сл.9.

²⁷ Р. Анђелић, *Bobovac i Kraljeva Sutjeska, stolna mjesta bosanskih vladara u XIV i XV stoleću*, Sarajevo 1972, 186.

²⁸ Д. Булић, Р. Арсић, Д. Радичевић, *Археолошка истраживања манастира Грачанице код Ваљева у 2011. години*, Гласник Међуопштинског историјског архива у Ваљеву 45,

Први историјски подаци манастира датирају из 1560. и 1572. године, те из пописа насталог у време владавине султана Мурата III (1574-1595).²⁹ Време оснивања манастира, на основу налаза са последњих археолошких истраживања 2011. и 2012. године, смештено је у време друге половине 15. столећа.³⁰

Из конака западно од цркве потиче фрагментовано дно бокала израђеног у техници мајолике. Хроматска палета изведена је гамом топлих боја у којој преовлађују плава, жута, и љубичасто црвена (Т. 1/3). Ради се о породици посуда “строгог стила” (*stile severo*), док врста овог бокала припада ренесансној фази. То је најраширенији тип бокала израђиван у другој половини 15. века у Фаенси.³¹ Украси на бокалимa ове фазе имају препознатљив централни потив или медаљон, у виду решеткасте, елипсоидне траке, која се пружа од стопе посуде до испод кљуна изливника.³² На основу наведених типолошких одлика, датован је у другу половину 15. или сам почетак 16. столећа, што је индикативно и за старост објекта из кога потиче и сам манастир.³³

Међу импортованом керамиком са Градине изнад Себечевске реке, коју неки аутори интерпретирају као утврђење Рас, налази се и неколико примерака луксузних трпезних посуда импортованих из византијских радионица у Грчкој, али и са подручја Јужне Италије.³⁴

Скупина од девет здела, fine фактуре и беличасте до жуте боје, сврстана је у протомајолику. Сви примерци припадају IV хоризонту, односно најмлађим слојевима који непосредно претходе уништењу тврђаве. Примерак са мрежастим орнаментом приписан је радионицама у Бриндизију, из првих деценија 13. столећа (Т.1/4).³⁵

Реконструисана посуда опредељена у протомајолику, није искључено да припада и врло сличној техници RMR (*ramina- manganese - rosso*), која је временски и продукционо истоветно распрострањена, а то је јужна Италија- друга половина 13., најкасније прве деценије 14. столећа.³⁶

Ваљево 2011, 105-116 (=Булић, Арсић, Радичевић, *Грачаница*).

²⁹ О. Зиројевић, *Цркве и манастири на подручју Пећке патријаршије до 1683. године*, Београд 1984, 41-42; 72.

³⁰ Манастира Грачаница је страдао у догађајима око Великог турског рата. Црква је обновљења након првог српског устанка, а друга велика обнова уследила је залагањем владике Николаја Велимировића 1930. године, када се изграђује неколико објеката у порти, а црква добија коначан изглед, о чему сведочи и сачувани натпис. Детаљније о овоме: Булић, Арсић, Радичевић, *Грачаница*, 105-116.

³¹ G. C. Boiani, *Per una Storia della ceramica di Faenza*, *Materiali delle mura di Portello*, Vol. 1, catalogo, Faenza 1997, Т.34/61-2. 62.

³² C. Guarnieri, *Fornaci e fornaci a Faenza nel XVI secolo*, Faenza 1988.

³³ Булић, Арсић, Радичевић, *Грачаница*, 105-116.

³⁴ М. Поповић, *Tvrđava Ras*, Београд 1999, 234 (= Поповић, *Ras*).

³⁵ Поповић, *Ras*, 235- 236; 337.

³⁶ D. Doufnier, A. M. Flambard, G. Noye., *A propos de céramique “RMR”: problèmes de définition et classement, Problèmes de répartition*, in: *La ceramica medievale nel Mediterraneo Occidentale*, Atti del Convegno Internazionale (Siena-Faenza, 8-13 ottobre 1984), Firenze 1986.

Овакве посуде, рађене од сивокер боје глине, са орнаментом у унутрашњости у виду решеткастог мотива унутар квадратног поља и рама, као и у виду концентричних кружница у којима су правилно распоређени високи спојених троугластих мотива испуњени решеткама, датују се у прву половину 13. вијека.³⁷ Ипак, на основу преовлађујућих решеткастих мотива ову посуду би продукцијски одредили као протомајолика Бриндизија, друге половине 13. века, што временски продужава трајање Градине изнад Себечевске реке.

Импорт керамичке робе и осталих културно-уметничких добара у првом је реду следио токове привредних веза, те зависио од степена развијености пословног и привредног живота средине. Регистровани примерци представљају драгоцену сведочанство о трговачким путевима и трговачком промету. Међу луксузном робом западног порекла из правца Приморја стизала је и луксузна грнчарија, посредством дубровачких трговаца који су на овај начин ширили утицаје медитеранске културе. Налази овог типа керамике у мањим црквеним храмовима, манастирима и мањим утврђењима, само потврђује да су слични керамички производи налазили и на трговима средњовековне Србије.

Пронађени луксузни производа сведочи о културним и естетским потребама становништва средњовековне Србије које се нису разликовала од осталог дела Европе. Репрезентативне керамичке израђевине сведоче докле су допирали путеви средњовековне трговине, а са њима и утицаји шире медитеранске културе.

Резиме:

На облике и начине украшавања грнчарије, поред византијског културног утицаја, на територију српске државе уочавају се утицаји и спорадично импортовани примерци керамике из средње Европе и Медитерана. И док је грнчарија средњоевропске провенијенције последица непосредне угарске власти, керамика са Медитерана у првом реду Италије и Шпаније стиже трговачким путевима.

---

253 (=Doufnier, Flambard, Noye, "RMR"); Zagarčanin, *Stari Bar*, 43.

³⁷ Дајемо један број публикација са сличним аналогијама: S. Patitucci Uggeri, *La Protomaiolica: un nuovo bilancio*, in "La Protomaiolica: bilanci e aggiornamenti", Quaderni di Archeologia Medievale II, Roma 1997, 9-61.TI 5- 29. sl. 9; S. Patitucci Uggeri, *Introduzione*, in: "La ceramica invetriata tardomedievale dell'Italiacentro-meridionale", Quaderni di Archeologia Medievale III, Roma 2000, 7-9; P. Riavez, *Atlit - Protomaiolica. Ceramiche italiane nel mediterraneo orientale*, in: G. P. Broglio (a cura di), *II Congresso nazionale di archeologia medievale*, (Brescia, 28 set-tembre-1 ottobre 2000), Firenze 2001, 444-450, T. 2/1-4; Doufnier, Flambard, Noye, "RMR", 253: sl. 6/5, 8/3.

Међу трпезном керамиком у позносредњовековној Србији лепотом се издвајају импортоване посуде изведене у техници мајолике или фајанса. Насупрот доста бројним примерцима 16.-17. столећа до сада је откривено релативно мало керамичких посуда мајолике у средњем веку.

Праву реткост представља импортована хиспаномаварска керамика из цркве у Шумнику, чије је радионичко порекло из неке од средњовековних мануфактура на простору Каталоније, а датована је у прву половину 15. столећа (Т.1/1). До сада овакви налази нису констатовани или нису препознати на тлу Србије.

Други примерак мајолике, али италијанске потиче са Градине у селу Радаљеву, пронађен на поду куле, а истој посуди припада и део ручке (Т.1/2а -2б.). Овакви бокали пореклом из централног дела Тоскане и Ромање везују се за другу половину 14. века и сам почетак 15. века.

Најмлађи примерак средњовековне мајолике потиче из манастира Грачаница код Ваљева (Т. 1/3). Из конака западно од цркве потиче фрагментовано дно бокала «Строгог стила» (Stile Severo). На основу наведених типолошких одлика, датован је у другу половину 15. или сам почетак 16. столеће, што је индикативно и за старост објекта из кога потиче и сам манастир.

Међу импортованом керамиком са Градине изнад Себечевске реке, коју неки аутори интерпретирају као утврђење Рас, налази се и скупина од девет здела, сврстане у протомајолику. Реконструисана посуда на основу преовлађујућих решеткастих мотива ову посуду би продукцијски одредили као протомајолика Бриндизија, друге половине 13. века, што временски продужава трајање Градине изнад Себечевске реке (Т.1/4).

Пронађени луксузни производа сведочи о културним и естетским потребама становништва средњовековне Србије које се није разликовала од осталог дела Европе. Репрезентативне керамичке израђевине сведоче докле су допирали путеви средњовековне трговине, а са њима и утицаји шире медитеранске културе.

